

*Іван Сараквік (Менск)
кандыдат гістарычных навук,
прафесар кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права
Акадэміі МУС Рэспублікі Беларусь*

Да пытання пра перыядызацыю гісторыі міліцыі Беларусі 20 ст.

Праблема перыядызацыі гісторыі кожнай дзяржавы і яе народу заўсёды будзеактуальнай. З аднаго боку, з'яўляюцца новыя даследаванні, якія дазваляюць больш дасканала падысці да гэтай праблемы, а з другога, сама рэчаіснасць уносіць карэктывы, з якімі даследчыку прыходзіцца лічыцца.

Практычна да канца 20 ст. асабліва ў другой яго палове, беларускія вучоныя, як правіла, прыпрымліваліся расейскай перыядызацыі. Адступленне ад яе лічылася ненавуковым. У той жа час было зразумела, што існуюць сусветныя, агульнаназвавечыя заканамернасці. І южная дзяржава вызначае сваё месца ў агульнасусветным гістарычным працэсе. Яно можа супадаць з гэтым шляхам, а можа і не.

Існуюць і заканамернасці на ўзроўні адной дзяржавы, аднаго народа, якія ў адрозненне ад суседзяў і іншых краінаў і народаў маюць сваю, толькі ім уласціваю спецыфіку. У такім кантэксце мы гаворым пра **нацыянальную гістарыяграфію**, якой нам на сёння вельмі бракуе. Навуковая праблема доўгі час застаецца палітызаванай. У гэтым не было нічога адмоўнага, калі б існавала магчымасць даводзіць альтэрнатыўны пункт гледжання.

Маюць свае заканамернасці развіцця і такія дзяржаўныя інстытуты як установы ўнутраных справаў і міліцыя як іх важнейшая частка. Яны цесна звязаны з механізмам дзяржавы. І таму на іх распаўсюджваюцца заканамернасці, характэрныя для краіны ў цэлым. Не выпадкова многія даследчыкі ўстановаў унутраных справаў у цэлым, і міліцыі ў прыватнасці, карысталіся і карыстаюцца перыядызацыяй, прынятай на афіцыйным узроўні і ўвасобленай у курсе шматтомнай гісторыі СССР і пяцітомнай гісторыі Беларускай ССР.

Менавіта па такому шляху пайшлі аўтары працы “Очерки истории Белорусской ССР. 1917 – 1918”¹, паўтараючы асноўныя этапы развіцця савецкай дзяржавы – перыяды замежнай ваеннай інтэрвенцыі і грамадзянскай вайны, аднаўлення савецкай гаспадаркі, утварэння фундаменту сацыялізму, завяршэння сацыялістычнай рэканструкцыі народнай гаспадаркі і перамогі сацыялізму, Вялікай Айчыннай вайны і г.д.

У такім жа накірунку былі падрыхтаваныя і абароненыя шэраг кандыдацкіх і тры доктарскія дысертацыі па гісторыі міліцыі. Нельга сказаць, што такі падыход

¹ Очерки истории Белорусской ССР. 1917-1918. Минск, 1987.

не апраўданы. Міліцыя была спецыяльна ўтворана савецкай дзяржавай і прызвана ахоўваць яе, у тым ліку і з дапамогаю прымусовых сродкаў. Яе гісторыя цесна перапляталася з гісторыяй савецкай краіны.

Аднак пры такім падыходзе губляліся нацыянальныя адметнасці. Не даследваліся тыя праблемы, якія былі характэрны найбольш для Беларусі. Напрыклад, арганізацыйна-прававы бок дзейнасці міліцыі Беларускай ССР у 1918 – 1920 г., выкарыстанне міліцыі для ўтрымання і ўмацавання савецкай улады ў Беларусі, выкарыстанне ўстановаў унутраных справаў для ажыццяўлення генацыду і этнацыду беларускага народу ў 20 – 40-х г. і г.д. Гэта значыць, што выпадалі цэлыя блокі нацыянальнай гісторыі, без якіх спрошчана выглядала ўся гісторыя Беларусі, а не толькі гісторыя ўстановаў унутраных справаў ці гісторыя міліцыі рэспублікі ў прыватнасці.

Усё гэта адзін бок справы. Не меншае значэнне мае і другі. Як вядома, існавала пэўная адлучанасць савецкай дзяржавы ад грамадства. У сілу сваёй прыроды яна ўсё больш аддзялялася ад грамадства, стаяла над ім, пераўтварала асобу ў своеасаблівы вінцік дзяржаўнага механізму. Не дзяржава была для чалавека, а чалавек для дзяржавы. Адначасова ў межах дзяржаўнай арганізацыі існавала свая форма самастойнасці. Яе набывалі асобныя звёны дзяржаўнага апарату як у адносінах даіншых яго частак, так і ў стасунку да дзяржавы ў цэлым.

Перш за ўсё гэта адносілася (і адносіцца ў сённяшняй Беларусі) да ўстановаў унутраных справаў, у тым ліку міліцыі, прызначаных абараняць жыццё, здароўе, правы і свабоды грамадзян, уласнасць, інтарэсы грамадства і дзяржавы ад злачынных і іншых супрацьпраўных замахаў. Гэта выклікана тым, што ўстановы ўнутраных справаў (міліцыя), у сілу сваёй спецыфікі больш за ўсё падвергнутыя тэндэнцыям самастойнасці і адчужанасці. А спецыфіка вызначаецца ваенізаванасцю сістэмы, закрытасцю ці паўзакрытасцю шэрагу накірункаў яе дзейнасці, пераважна прымусовым характарам дзейнасці, якая закранае інтарэсы многіх грамадзян. Адчужанасць праяўляецца ў нізкім рэйтынгу даверу народа, у сілу розных прычынаў, да міліцыі.

У асобныя перыяды савецкай гісторыі органы унутраных справаў, асабліва ў перыяд станаўлення і ўмацавання таталітарнай сістэмы, узвышаліся над іншымі звяньнямі механізму дзяржавы. Дастаткова сказаць, што нават у пачатковы перыяд фармавання НКУС, гэтая установа займалася праблемамі станаўлення і дзейнасці мясцовых Саветаў рабочых, сялянскіх і салдацкіх дэпутатаў, камунальнымі і іншымі справамі. Аднак на сённяшні дзень гэты бок дзейнасці органаў унутраных справаў глыбока не даследуецца, а паказваецца фрагментарна. З цягам часу некаторыя не характэрныя для іх дзейнасці накірункі працы адыйшлі да іншых устаноў выканаўчай улады, аднак з канца 20-х г. пачынаецца рэзка ўзрастаць роля НКУС і яго мясцовых падраздзяленняў як усемагутнай карнай установы. Адметнасць НКУС заключаецца ў тым, што ён стаяў па-за кантролем не толькі вышэйстаячых дзяржаўных устаноў, але і партыйных камітэтаў розных узроў-

няў. Апарат НКУС выкарыстоўваўся І.В.Сталіным дзеля ўмацавання таталітарнай сістэмы і асабістай улады, шляхам перш за ўсё масавых рэпрэсій супраць тых грамадзян, якія не падзялялі афіцыйную палітыку і ідэалогію; стварэння абставін усеагульнай падазронасці, страху.

Упершыню на гэтую праблему звярнуў увагу прафесар А.Ф.Вішнеўскі². Аднак храналагічныя межы ў гэтым даследаванні дакладна не акрэслены.

Прыкметнае павышэнне ролі міліцыі Беларусі (як і ва ўсім Саюзе ССР) назіралася і ў гады неасталінізму, калі ў выніку бяскроўнага крэмлёўскага перавароту да ўлады прыйшла партыйная група на чале з Л.І.Брэжневым. Яна імкнулася сфармаваць новы тып таталітарнага рэжыму. У ім ідэалагічны кансерватызм павінен быў спалучацца з некаторымі эканамічнымі рэформамі. Для ўмацавання і развіцця такога рэжыму патрэбна было праваахоўнае забеспячэнне, павышэнне значымасці міліцыі. Менавіта з сярэдзіны 60-х г. 20 ст. назіраецца вяртанне супрацоўнікам міліцыі грашовай надбаўкі заспецыяльнае званне (на роўных з аплатай за вайсковыя званні), выслугу гадоў; уводзяцца прысяга і сцягі; прымаюцца адпаведныя статуты; прыкметна павялічваецца колькасць асабовага складу; адкрываюцца спецыяльныя навучовыя, а таксама сярэднія спецыяльныя і вышэйшыя навучальныя ўстановы. Усё гэта садзейнічала пераўтварэнню міліцыі ў магутную апору неататалітарнага рэжыму.

Такім чынам, можна вызначыць наступную перыядызацыю гісторыі міліцыі Беларусі 20 ст.:

- 1) станаўленне міліцыі Беларусі ў перыяд альтэрнатывы гістарычнага развіцця беларускай дзяржаўнасці (1917 – 1920 г.);
- 2) развіццё і дзейнасць міліцыі ва ўмовах шматукладнасці эканомікі (1921 – 1928 г.);
- 3) міліцыя рэспублікі ў перыяд панавання таталітарнага рэжыму (1929 – 1956 г.);
- 4) міліцыя Беларусі ва ўмовах дэсталінізацыі грамадскага і дзяржаўнага жыцця (1956 – 1964 г.);
- 5) дзейнасць міліцыі ў перыяд неататалітарнага рэжыму (1956 – 1985 г.);
- 6) міліцыя Беларусі ва ўмовах крызісу савецкага дзяржаўнага і грамадскага ладу (1985 – 1991 г.);
- 7) міліцыя ў гады незалежнасці Рэспублікі Беларусь.

Зразумела, аўтар не прэтэндуе на ісціну у апошняй інстанцыі і разлічвае на абмеркаванне праблемы.

² Состояние законности в деятельности органов внутренних дел в 30-е годы // Вишневский А.Ф., Ильинский Н.И., Сороковик И.А. История милиции Беларуси (1917-1994 гг.). Минск, 1995.